

Ђуро ТОШИЋ
Историјски институт
Београд

ФРАГМЕНТИ ИЗ ЖИВОТА ХЕРЦЕГА ВЛАТКА КОСАЧЕ

Апстракт: На основу познате литературе, те објављене и необјављене архивске грађе, у раду је приказано неколико значајнијих и занимљивих појединости из живота херцега Влатка Косаче. Из њих се сазнаје да је после очеве смрти 1466. највише времена проводио у херцегновском и рисанском крају, а потом у неком од турских мјеста у коме су некад живјеле Косаче и Влатковићи, те у Пољцима и на острву Рабу, гдје је и скончао прије прољећа 1489. године.

Key words: Vlatko, Kosačas, Herceg, Margarita, Novi, Poljica, Radobilja, and Rab

У историографији су досада, са различитих становишта, били обрађивани услови у којима је живио и политички дјеловао последњи херцег од св. Саве, Влатко Косача. Ако се томе додају и неки, раније непознати или недовољно у обзир узимани фрагменти из његовог јавног, вјерског, породичног и личног живота, тиме ће се проширити и изоштрити слика о херцеговој личности и цјелокупном дјелу које је иза себе оставио овај научној јавности одавно познати Косача.¹

* * *

Крајем 1472. у Котору се говорало "о обавјештењу о свадби херцега Влатка" (per nunziadura dele noze duca Volatcho) којим је требало да се озваничи његов, по реду, други, а можда и трећи, брак са

¹ Најцеловитији поглед на владавину херцега Влатка дао је досад В. Атанасовски у књизи *Пад Херцеговине*, Београд 1979, 28-153.

Маргаритом Марзано, унуком арагонског краља Алфонса V по ванбрачној му кћерки Елеонори.² Још почетком наредне (1473) године херцег је преко својих посланика обавијестио и млетачку Сињорију о својим брачним намјерама, на шта му је ова обећала послати свога представника, можда његовог "драгог кума и срдечног пријатеља" (*carissimo compare et chordial amico*) Ивана Донадо у сватове и 1.000, умјесто тражених 2.000 дуката, потребних за трошкове око вјенчања.³ Ни Дубровчани нису остали "глуви" на овакве вијести, већ су и они одлучили да упуте на херцегову свадбу двојицу племића, са 6 слугу и 4 морнара за барку којом ће пловити из Дубровника, уз поклон од 400 дуката у готовини.⁴ Послије дугих и темељних свадбених припрема са обје стране Јадрана, по невјесту су средином 1474. године отишли Влаткова сестра Катарина, бивша босанска краљица (настањена у Риму) и неки "conte Giorgio", с још неколико људи.⁵ Одувијек уважаван и цијењен на херцеговом двору, дубровачкој комуни и пријестолници арагонских краљева, кнез Ђурађ Стјепковић (из властеоске породице Стјепковића, која је припадала побочној грани Косача), могао би бити управо онај "conte Giorgio" у улози "старог свата" приликом женидбе овог његовог, по годинама,

² Biskupski arhiv (BA), Miscelanea, I, Bлагajничка књига которске опћине (XV stoljeće), стр. 4, 13. XI 1472; стр. 4, 22. IV 1473.

Овај докуменат био је и раније предмет научне обраде у радовима: G. Брајковић, *Pokloni Ivana Crnojevića, Nikole Modruškog, Vlatka Kosače i drugi rashodi kotorske komune (1470-1473)*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, L, Kotor 2002, 97-113 и Ђ. Тошић, *Изводи из благајничке књиге которске општине у XV вијеку*, Мешовита грађа, Miscellanea, Нова серија, књ. XXII (2004), 133-135.

О претходном браку, или браковима (?) херцега Влатка види: В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 86, нап. 2.

³ J. Schafarik, *Acta Archivi veneti II*, Belgradi 1862, 543, DXIV 15. I 1473.

Влатко је изразима "кумства" и "пријатељства" обасипао поменутог Иваниша Донада у улози "кнеза и капетана Котора" (*comitem et capitaneum de Cathari*) и у неком судском спору који је водио са Брајком Розговцем. Istorijски arhiv Kotor (IAK); *Sudsko-notarski spisi (SN) XV*, 357, 10. VI 1477.

⁴ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 98.

⁵ Ђ. Тошић, *Босанска краљица Катарина (1425-1478)*, Зборник за историју Босне и Херцеговине, 2, Београд 1997, 103.

нешто млађег рођака, пошто се према кући младожење и невесте увијек држао коректно и лојално.⁶ Када је стигла у Напуљ, Катарини је, по краљевом наређењу, исплаћено 220 од 937 дуката, колико је било предвиђено за цјелокупне трошкове.⁷ Да су херцегови сватови очекивани почетком јуна те године у Дубровнику говори и одлука Сената да "почасти бившу босанску краљицу и херцегоињу од св. Саве" (de honorando reginam que fuit Bosne et ducissam Sancti Sabe) животним намирницама од 100 дуката "ако дођу у дубровачку луку или на градску територију" (si veniunt ad portum aut ad civitatem nostram).⁸ Свадба је, по свему судећи, одржана у присуству дубровачких и млетачких посланика, награђених због доброг и захвалног њиховог држања у сватовима, средином јуна исте године у Новом.⁹ Десетак дана касније у Дубровнику се очекивало да ће краљица, приликом повратка из Новог, навратити у град. Зато је одлучено да се троши по 12 перпера дневно на име њеног дочека и "извини ... ако потражи неке ствари које су припадале краљу Босне" (excusando in casu peterit aliquid de rebus quas ... spectasse regi Bosne).¹⁰ Иако се то изричито не каже, "ствари које су припадале краљу Босне" односиле су се, вјероватно, на владарске куће и имања на дубровачкој територији. Краљица се, заиста, након два дана, али на кратком пропутовању у Италију, нашла у граду, када јој је дато 60 перпера на поклон.¹¹ Очекивало се да ће заједно с њом стићи у Дубровник и "d. Oliverium Charazalum", за чије је чашћење "заједно с дружином" одређено по 20 перпера дневно, што говори да није представљао неко Бог зна како значајно име у владарској напуљској кући.¹² Будући да извори из Благајничке књиге которске општине, из које и потиче цитирани по-

⁶ О томе опширније види: Ђ. Тошић, *Споредна грана племена Косача*, Зборник за историју Босне и Херцеговине, 3, Београд 2002, 69.

Међутим, В. Атанасовски (*Пад Херцеговине*, 100) мишљења је да би онај "conte Giorgio" могао бити Ђурађ Чемеровић.

⁷ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 100.

⁸ Ѓ. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive (Tursko-slovenski spomenici)*, GZM, Sarajevo 1911, 454, 7. VI 1474.

⁹ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 100.

¹⁰ Ѓ. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici*, 455, 27. VII 1474.

¹¹ Ђ. Тошић, *Босанска краљица Катарина*, 103.

¹² В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 100.

датак "per nunziadura dela noze duca Volatcho", хронолошки иду само до 1473. дакле годину дана прије Влаткове свадбе у Новом, остаће-мо тиме ускраћени за одговор на питање: ко је из Котора на њој присуствовао и какви су били главни свадбени поклони младенцима? Послије обављеног свадбеног веселја и проведеног "меденог мјесеца", младожења се поново у главном сједишту Новом предао својим свакидашњим пословима, о чему ће касније бити подробније говора.

Аутор Анонимне хронике о Косачама однекуд је знао да је херцег Влатко имао са Маргаритом тројицу синова, који су дочекали крај очевог живота.¹³ Дубровачки извори, са своје стране, потврђују почетком октобра 1475. рођење њиховог првог, а средином јануара 1477. године и рођење другог сина.¹⁴ Једини поименично познати Влатков и Маргаритин син био је Јован Косача, рођен тек 1485,¹⁵ очито прије на територији Херцеговине него ли на острву Рабу, куда су се његови родитељи склонили, вјероватно, почетком 1488. године.¹⁶ Далеко је теже – у недостатку поузданијих доказа – рећи нешто прецизније о Влатковим кћерима на основу уопштене и непровјерене тврдње Марина Санута да је Маргарита, осим сина Јована, имала са херцегом "и неке кћери" (e alcune figlie):¹⁷ Марију, жену Антонија из Пезара, Беатричу, удату за падованског племића, кнеза Бонифација и Самилу (Camilu), жену Алфонса Кастриота, од којих су посљедње двије могле бити рођене у браку Влатка и Маргарите.¹⁸

¹³ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Прилози I, Анонимна хроника о Косачама, 221.

¹⁴ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 168, нап. 18.

¹⁵ Пошто је напунивши 20 година живота, увршћен 6. новембра 1505. у редове млетачког Великог вијећа, В. Атанасовски, (*Пад Херцеговине*, 169, нап. 19) је дошао до закључка да је поменути Јован рођен тек 1485. године, и то као трећи Влатков и Маргаритин син.

¹⁶ Незнајући да је херцег Влатко проборадио читаву другу половину 1487. године у Пољцима, В. Атанасовски, (*Пад Херцеговине*, 169) је пребрзо "преселио" породицу Косача на острво Раб (прије 17. II 1487).

¹⁷ *I diarii di Marino Sanuto XXIX*, 544. (Цитирано према В. Атанасовском, *Пад Херцеговине*, 169, нап. 22).

¹⁸ Марија, удата већ 1478. за Антонија из Пезара, ни у којем случају није могла бити Маргаритина кћерка, док су Беатрича и Самила – од којих је прва "Beatrice Cosaza" могла добити име према сестри од ујака Ферантеа и

Поред брачне хармоније, подстицане честим рођењем синова и кћери, кућу Косача су, разумљиво, походиле понекад и уобичајене породичне свађе. Мора да се Влатко осјећао непријатно када га је у једном тренутку срџбе Маргарита погрдно назвала "патареном".¹⁹ Али, ни он није остајао дужан чангризавој жени коју је, када је "уплакана" (piangeva) пошла са њим да живи "у мјестима оних проклетих варвара" (in li loci(!) di quelli malediti barbari) (Турака), сав у бијесу "ударао шамарима" (dava lla bote), размјењујући са њом "много ријечи и тешких увреда" (mollto in parole e de grande ingurie).²⁰ Маргарита, изгледа, није била увиђавна ни после Влаткове смрти и ступања у други брак са млетачким племићем Марком Лореданом око неког Влатковог, вјероватно вјенчаног прстена (certo rubin, fo dil ducha Vlaticho), који ће убрзо постати предметом озбиљног спора између ње и херцеговог млађег брата Стефана, тада турског санџакбега Ахмет паше Херцеговића.²¹

* * *

Границу Влаткове "државине" настале после очеве смрти 1466. у херцегновском крају, са сједиштем у Новом, као уски појас уз сјеверну страну Которског залива, најпрецизније је приказао В. Атанасовски у својој монографији *Пад Херцеговине* – на историјској карти која се односи на херцегове посједе до 1479. године – а најдетаљније описао М. Динић у великој студији *Земље херцега Светога*

жени Матије Корвина Беатричи, а друга "Camilla di Cosaza" (жена Алфонса Кастриоте), према једној од шест рођених мајчиних сестара која се звала Camilla (Kubela) – могле потицати из Влатковог и Маргаритиног брака.

О овим родбинским везама између Косача и Арагонаца види: В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 98, нап. 92 и 169-170, нап. 22.

¹⁹ Ј. Тадић, *Нове вести о паду Херцеговине под турску власт (Нове вести о паду Херцеговине)*, Зборник Филозофског факултета, књ. VI-2, Београд 1962, 134.

²⁰ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Прилози, I, 144 (Писмо Бара Лукаревића ферарском војводи Херкулу Есте), 14. XII 1481.

²¹ О природи и размјерама тога спора види опширније: В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 168, нап. 16.

Save.²² Можда је и био у праву Иван Божић када је наслућивао да је прогон "војске пресвијетлог херцега Влатка до Рисна" (*gentes illustrissimi ducis Vlatici ... Rixanum*) од војводе Бојака, могао да стоји у вези са херцеговим покушајем повратка земаља одузетих од стране Турака.²³ Њему на овим просторима није давао мира ни Јаков Розговац из Ластве, који је на својој барци преко Верига превезао неке лупеже који су од "од Јакова Урбасића и од других његових поданика" (*a Jachomo Vrbasich et ad altri mie subditi*) украли: 3 вола, 9 свиња, 4 либре вуне, кошуљу, нову врећу, плуг и мотику, због чега је, уз гаранцију Трипе Загуровића, Розговац био осуђен на велико Косачино задовољство.²⁴ Но, ни херцегови поданици, изгледа, нису били баш анђели. Један од њих, Милош Милиновић је, послије жестоког вербалног дуела са Миладином Обрадовићем из Ластве, на градском тргу у Котору био рањен у шаку десне руке,²⁵ а други су опет, у великом броју пљачкали незаштићене рибаре испод Бијеле и физички се обрачунавали с њима.²⁶ Не видимо да их је херцег нешто спутавао у томе!

На основу пристанка његовог поданика Стефана Милорадовића из Јошице да ће кћерку Радича Младеновића из села Стрп довести "*ad Castrum novum*" и предати је Радивоју Радуловићу из Цернице "у присуству господина херцега Влатка",²⁷ произлази да је Нови био центар Влаткове области и да је сам херцег боравио у њему. Опште је познато да је Нови свој прави привредни процват почео да

²² В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 124 и М. Динић, *Земље херцега Светоза Саве*, Глас СКА, CLXXXII, Београд 1940, 249. Ова студија је поново штампана у књизи М. Динића, *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, 178-269.

²³ И. Божић, *Млечани према наследницима херцега Стевана*, Зборник Филозофског факултета, VI-2, Београд 1962, 125, нап. 57. О томе види и Ђ. Тошић, *Судски процес против двојице мартолоца 1477. године (Судски процес против двојице мартолоца)*, Историјски часопис, XLI, Београд 1997, 119-129.

²⁴ IAK: SN; XVI, 356, 30. IV 1477; 357, 25. V 1477.

²⁵ IAK: SN, XVI, 42, 2. VII 1476.

²⁶ IAK: SN. XVI, 2, 10. VII 1476.

²⁷ IAK: SN, XVI, 361, 10. VII 1476. Упор. Ђ. Тошић, *Судски процес против двојице мартолоца*, 122.

доживљава тек од средине XV вијека, захваљујући економској политици херцега Стефана. Од тада се Нови, тачније његово подграђе, све интензивније развија као градско насеље, о чему свједоче и тужбе Дубровчана против херцега да жели "од тврђаве да направи варош".²⁸ За вријеме херцега Влатка, нажалост, само се једном помиње градски трг (*platea castrі Noui*) и дио "града који се звао св. Стефан" (*contrata Sancti Stephani in castro Nouo*).²⁹ У тргу се, вјероватно, налазила и кућа херцега Влатка у којој је живио "мајстор Пиро Дубровчанин који је био златар реченог господина и радио непрестално у Кастелу", оставши упамћен по томе што је поткрадао свога господара.³⁰

Пошто је град Нови установљен повељом првог босанског краља Твртка 1382. под именом Свети Стефан, он је, разумје се, морао добити и прву цркву свога патрона.³¹ Она је била разлог настајања назива поменутог градског дијела "*contrata Sancti Stephani*" у коме је херцег "испод Новог" (*sotto Noui*) настојао подићи ову богомољу. О одлуци дубровачког Вијећа умољених да се у прољеће 1473. "помогне херцегу Влатку у подизању цркве у Новом" (*succurendo ... in fabrica ecclesiam de Noui*), не новцем већ подизањем зграде "од темељних зидова до крова" (*de muris et coperta*), требали су се постарати тројица изабраних племића.³² Убрзо се у тај заједнички подухват, поред "богобојажљивог" неимара Косаче, укључио и његов зет Иван Црнојевић.³³ Послови су узнапредовали, па је већ у току наредне

²⁸ С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба (Херцег Стефан Вукчић Косача)*, Београд 1964, 122.

²⁹ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 151, нап. 216.

³⁰ М. Шунјић, *Nekoliko podataka o srednjovjekovnim bosanskim izrađevinama od srebra*, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, I, Sarajevo 1963, 346.

³¹ Т. К. Поповић, *Херцег Нови, Историјске биљешке I*, Херцег Нови 1924, 514 и В. Ћоровић, *Краљ Твртко I Котроманић*, Београд-Земун 1925, 55.

³² В. Ј. Ђурић, *Црква св. Стефан у Новом*, Зборник Филозофског факултета XI-1, Београд 1970, 401-401, нап. 8.

³³ Иван Црнојевић је тада први и једини пут, можда и као један од њених ктитора, поменут у вези с подизањем цркве, пошто су његови односи са шураком Влатком у то доба били веома блиски. И. Божић, *Млечани према наследницима херцега Стевана*, 124-125 и В. Ј. Ђурић, *Црква св. Стефана у Новом*, 402.

грађевинске сезоне набављен креч, припремљен и исклесан камен и ангажовани мајстори за извођење оних љепших унутрашњих послова у цркви.³⁴ Када се увелико одмакло у свему томе, а храм Светог Стефана, вјероватно, нашао под кровом, у Дубровник је крајем септембра 1475. стигла преко херцеговог посланика Радула неочекивана и изненадна вијест: "остатке израђене цркве требало је порушити" (*desfaciendo ... id quod resta de dicta ecclesia*).³⁵ Прије ће бити да је нека елементарна непогода могла изазвати овакве посљедице, него ли неспоразуми између Влатка и Дубровчана или недостатак финансијских средстава за наставак започетих радова у цркви.

Нестанак цркве Св. Стефана у Новом ублажен је сачуваношћу цркве Св. Себастијана подигнуте између 1466. и 1470. године у Дубровнику, на коју је, и поред нешто већих димензија, неодољиво подсјећала, пошто је већи број истих мајстора радио на подизању и једне и друге цркве. Остаће засад без одговора зашто дубровачка општина није постављала питање вјерске припадности Влаткове цркве у Новом. Можда она, подигнута изван подручја Дубровачке Републике, није стављала Дубровник у неповољан и деликатан положај према Апостолској Столици, што су градске власти неуморно истичале приликом ранијих забрана војводи Сандаљу Хранићу и његовој жени Јелени да подигну православну цркву у граду Св. Влаха.³⁶ Зато и Војислав Ћурић у новим политичким приликама и неповољним војничким околностима, с Турцима у близини, покушава да пронађе "алиби" за дубровачке великаше који су поступили другачије него прије четрдесетак година и помогли подизање Влаткове цркве Св.

³⁴ О печењу креча у Конавлима, обради и испоруци камена у дубровачкој Жупи и изради прозора, аркадица, розета и унутрашњег и спољног украса, по узору на цркву Св. Себастијана у Дубровнику, види детаљније В. Ј. Ћурић, *Црква св. Стефана у Новом*, 402-404.

³⁵ В. Ј. Ћурић, *Црква св. Стефана у Новом*, 406.

³⁶ О недопуштању војводи Сандаљу и његовој жени Јелени да подигну православну цркву у Дубровнику види: М. Анчић, *Jedan fragment iz života Sandalja Hranića*, *Prilozi Instituta za istoriju XXI/19*, Sarajevo 1982, 259, нар. 18 и Ћ. Тошић, *Сандаљева удовица Јелена Хранић*, Зборник радова Византолошког института 41, Београд 2004, 421.

Стефана у Новом, све у жељи да њеног ктитора придобију за уклањање заједничке опасности од Турака.³⁷

* * *

Двије исправе: повеља краља Твртка II Твртковића (издата од маја 1404. до јануара 1407) и херцега Влатка (7. августа 1475) Костањићима већ одавно су познате у историјској литератури. Међутим, прва је на брзину и без пуно труда била проглашена фалсификатом, а друга, сматрана недовршеном, није никад озбиљно ни узимана у обзир. Њихова спољна и унутрашња анализа показала је, ипак, да се ради о преводу два аутентична средњовјековна документа, који проширују дипломатар босанских краљева и велможа из XV вијека. Још конкретнији допринос босанској медијевистици чини идентификација нове и дотад слабо познате породице Костањића и реконструкција њеног широко разасутог властелинства од средњовјековне жупе Дубраве (Тријебањ), преко жупе Луке (Драчево и Дољани), па до Горњег приморја (Дрвеник с Перуном).³⁸

Почећемо са питањем шта се дешавало са Дрвеником пошто га је краљ Остоја одузео Костањићима, а потом, заједно са неким другим посједима у Горњем Приморју (Пасачина, Милусе, Макар и Лапчањ), уступио 1417. године својим вјерним кнезовима Вукашину, Барану и Ђурђу Вукачићу, под условом да "не буде над њима нико од Хумљана и да неће служити ниједног господара", на које је данас тешко дати тачан одговор.³⁹ Вјероватно су набројани Вукачи-

³⁷ В. Ј. Ђурић, *Црква св. Стефана у Новом*, 408-409.

³⁸ Ђ. Тошић, *Двије боснаске повеље из XV вијека*, Историјски часопис, књ. XL-XLI, Београд 1995, 40-41 (Прилог I, 41, Прилог II, 42).

Напомињемо да је у Архиву Српске академије наука и уметности похрањено педесетак исправа властеоске породице Костањића – у виду преписа с краја XVII и у XVIII вијеку – под сигнатуром 9205, у кутији CXLVIII, од којих смо ове двије, под бројем 4 и 4а, својевремено објавили у Прилозима горе поменутог рада, те ћемо се на њих позивати током предстојећег излагања.

³⁹ Љ. Ковачевић, *Знамените српске властеоске породице средњега века – Радивојевићи – Ђурђевићи – Влатковићи*, Годишњица Николе Чупића,

ћи и њихови потомци неко вријеме управљали њиме, али се не зна колико дуго. Надаље, чињеница да поменута Влаткова повеља није представљала даровницу, већ потврду раније стечених посједа, показује да су Костањићи прије тога добили Дрвеник с Пунтом, данас познатим топонимом на обали мора.⁴⁰ Од кога су га добили одговор пружа диспозиција повеље, према којој су то били Влаткови преци, којима су такође дестинатари исправе у непознато вријеме служили. Ко је и када од старих Косача завладао Дрвеником и уступио га породици Костањић као да показује кратка и недовршена даровница херцега Стефана (?) коју је својевремено пронашао Анте Јосип Солдо у архиву заострошког самостана.⁴¹ Влатков отац Стефан је, ако је вјеровати њеном садржају, као један од најмоћнијих босанских велможа од 1435. до 1466. године, вратио Костањићима, барем неколико деценија раније изгубљени Дрвеник. Било би крајње незахвално нагађати да ли је то учињено због "верне службе" коју су му "указивали" у честим борбама против Влатковића западно од Неретве.⁴² Међутим, много је важније од тога што је херцегов син и наследник, десетак година након очеве смрти, потврдио 7. августа 1475. кнезу Павлу Костањићу и браћи му село Дрвеник с Перуном и примио их у "вјеру господску" док се не огријеше у повељом преузете обавезе. Случај је, ипак, хтио да дестинатари Влаткове повеље не остану дуже од године и по дана у мјесту које су добили њоме, по-

1898, књ. X, 204 и М. Brković, *Povelja bosanskog kralja Stjepana Ostoje*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, 1987, sv. 26, 225-235.

⁴⁰ О топониму Пунта види опширније: К. Јуришић, *Nazivi naselja Makarskog Primorja. Prvi spomeni i značenja (Nazivi naselja)*, Zbornik o Makarskoj i Makarskom primorju I, 28-30. rujna 1969, Makarska 1970, 116.

⁴¹ А. Ј. Soldo, *Prilog proučavanju agrarno-društvenih odnosa u Gornjem Primorju od XVI do polovine XIX stoljeća*, Zbornik znanstvenog savjetovanja o Makarskoj i Makarskom Primorju I, 37. Исти је аутор у раду: *Luka Vladimirović i njegov krug*, Historijski zbornik, Zagreb, XXXVI/1, 1983, 212, позивајући се на мишљење Јуре Божитковића да херцег Влатко Косача није уопште владао Макарским приморјем, закључио да он и није могао 1475. издати поменуту исправу, па ју је, наводно, саставио Лука Владимировић, познати фалсификатор из XVIII вијека.

⁴² О тим херцеговим борбама с Влатковићима види опширније: С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача*, 223, 225, 272, 276.

што је оно неочекивано потпало под Турке. Да је то заиста тако потврђује и поименични попис Херцеговачког санџака, завршен до краја фебруара 1477. године, у коме је у катуњу Дадоја регистровано село Дрвеник са седам хришћанских домова, међу којима се не помиње породица Костањић.⁴³ Тешко бисмо то могли објаснити неким убједљивим разлогом осим могућношћу да су њихови чланови, као представници властеле, избјегли испред турских власти у Дрвенику, док су други житељи, вјероватно припадници пучанства, остали и даље да живе у њему.⁴⁴

Док се у поменутој Остојиној повељи Радивојевићима (1417) помиње Дрвеник само с правима и посједима, дотле се у Влатковој повељи Костањићима пола вијека касније (1475) потпуно, живо и пластично, оцртава физиономија тога посједа "з дрвми и стинами и водама и дубравама" (con legno, e sasso, e aqua e montagnia) и устаљеним односом вазалитета по принципу "верне службе" и "вјере господске".⁴⁵ Овако приказана конфигурација тла, обраслог бујном вегетацијом, снабђевеног водом и настањеног мјесним живљем, јасно показује да се радило о насељеном мјесту с одређеним степеном неискоришћених производних могућности. У то нас непогрешиво увјеравају и поруке пописивача 1477. "да ко год буде дошао до ове земље нека се ту настани".⁴⁶

Ако бисмо упоредили дестинатаре Влаткове са дестинатарима Тврткове повеље, пало би нам у очи да се и у једној и у другој јавља човјек под именом Павле. Стога нас не би могло мимоићи ни питање је ли Павле из Влаткове повеље иста личност са посљедњим од четворице Костањића у Твртковој повељи или са кнезом Павлом, на чији је захтјев регистрован крајем октобра 1414. године у канцеларији града Хвара један "мандат" породице Костањић у коме се помиње хварска властела: Микша и Андреа Пившић, Ivan de Thomassis

⁴³ А. Аличић, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine (Poimenični popis)*, Сарајево 1985, 91.

⁴⁴ Ђ. Тошић, *Двије босанске повеље из XV вијека*, 39.

⁴⁵ Ђ. Тошић, *Двије босанске повеље из XV вијека*, 38 и Прилог II, 42, 7. VIII 1475.

⁴⁶ А. Аличић, *Poimenični popis*, 91.

и Simonetto Ilijin.⁴⁷ Није лако повјеровати у то да је у временском распону од 60 до 70 година једном те истом човјеку био потврђиван један те исти посјед од двије сасвим различите личности (краља Твртка II Твртковића и херцега Влатка Косаче!). Прије ће бити да је последњи кнез Павле припадао млађој генерацији Костањића, од којих је, како изгледа, свака имала по једног од чланова са таквим именом.

За разлику од Тврткове, у Косачиној повељи Костањићима свјedoци се уопште не помињу као гаранти њене правновјерности, али се зато снажније наглашава улога печата (*nostro sigilo*) као доказног средства аутентичности о коме, на основу преписа повеље, не сазнајемо никакве појединости. Вјероватно да би "компензовао" одсуство свјedoка, херцег се закleo "Богом великим и свим светим" да неће одустати од оног на шта се обавезао. И, на крају, остаће нам непознато мјесто у коме је херцег Влатко издао Костањићима ову повељу 7. августа 1475. љета Господњег!

Аутентичност анализиране повеље, с толико дипломатички препознатљивих елемената, историјски идентификованих личности и географски убицираних мјеста у себи, не би се могла ни по чему довести у питање. Умјесто тога, њена необично кратка, али монолитна садржина оставља неодољив утисак једног оригиналног документа, сачуваног у виду преписа преведеног на италијански језик, који је, попут мноштва других, направио крајем XVIII вијека макарски писар Ђовани Виџенсо Benevoli.⁴⁸

* * *

Пошто је херцег Влатко свој дио новске тврђаве при мору предао Турцима прије средине децембра 1481, то би датум коначног пада Херцеговине под њихову власт требало, по мишљењу неких аутора, датирати првом половином тога мјесеца.⁴⁹ Неувјерљиве су претпоставке, изношене у старијој литератури, да се Влатко послије тога склонио у Зету код своје сестре, жене Ивана Црнојевића, а још неувјерљивија она да је пронашао привремено уточиште у кугом за-

⁴⁷ Архив САНУ, *Документа*, Сигн. 9205, Кут. CXLVIII, бр. 45, 28. X 1414.

⁴⁸ Ђ. Тошић, *Двије босанске повеље из XV вијека*, 40.

⁴⁹ Ј. Тадић, *Нове вести о паду Херцеговине*, 143.

хваћеном Дубровнику.⁵⁰ С тим се дубоко не слаже ни писмо дубровачког властелина Бартоломеја Лукаревића, којим је исцрпно обавјештавао ферарског војводу Паула Антонија Трото како је овај "слабић" (*mischino*), уз темпераментну и жучну расправу са женом, госпођом Маргаритом, прелазео преко њихове територије на путу до земље "оних проклетих варвара" (*di quelli malediti barbari*) – мислећи при томе на Турке – као што су то чинили и неки други прије њега.⁵¹ Његова првобитна намјера је очито била да се настани негдје у бившој области своје породице, већ поодавно потчињеној турској власти, па је због тога и прешао преко Дубровачке Републике, вјероватно, оним планинским путем уз источну границу Конавала, који ће касније вијековима служити Турцима за везе између Херцеговине и Новог.⁵² Тамо је неко вријеме лојално, али, релативно и безбједно, "животарио", без неке политичке моћи, значаја и ранијег утицаја. Дубровачки Сенат му је у јесен 1482. послао пет милијара пријепова, што нас упућује на закључак о његовој градитељској дјелатности у мјесту новог боравка. Потом му је за наредне двије године исплаћен и дио конавоског дохотка.⁵³ Уз све то, уживао је и слободу кретања, па је у септембру 1485, заједно с војводом Августиним, боравао у Дубровнику. Боравак је искористио да преко татора удовице Николе Остојића, званог Бакровића, подигне златну огрлицу, украшену рубинима, бисером и другим драгим камењем, коју је раније био заложиио код поменутог Бакровића за 50 дуката и одлуком владе примио једну гвоздену "бомбарделу", за коју је помоћу свједока доказао да је прије била у његовом власништву.⁵⁴ За нешто више од годину дана након његовог повратка из Дубровника, остаје отворено питање гдје је боравио херцег Влатко.⁵⁵ Са одређеном сигурношћу, могуће је само толико рећи да се већ почетком 1487. није налазио на

⁵⁰ О томе опширније: Г. Елезовић, *Турски споменици I-I*, Београд 1940, 613.

⁵¹ Ј. Тадић, *Нове вести о паду Херцеговине*, Прилог I, 144.

⁵² Ј. Тадић, *Нове вести о паду Херцеговине*, 140.

⁵³ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 145.

⁵⁴ *Исто*, 145-146.

⁵⁵ У томе периоду постоји свега неколико вијести о Влатку, али оне, као што примјећује В. Атанасовски на 164. страни своје књиге, не говоре ништа о његовом бављењу на овим просторима.

турском земљишту, пошто је Сенат средином фебруара те године обдарио субашу Скендера, који је дошао у Хумску земљу "у посјед мјеста, која је држао херцег Влатко" (*in tenutam locorum, quas tenebat cherzech Vlatcho*), а кога је наслиједио субаша Алибег, који држи "што је држао Влатко херцег и војвода Августин" (*quod tenebat Vlatchus cherzech et voyuoda Augustinus*).⁵⁶ Не треба нам ваљанијег доказа од овог да се од почетка 1481, па најдаље до краја 1486. године, херцег Влатко налазио у дијелу Хумске земље у којем су некада живјели Косаче и Влатковићи.

Потом се изненада обрео са друге стране границе на млетачкој територији, чак у Венецији, гдје се, последице измирења, састао са старијим братом Владиславом. Вјероватно му је задуго остала у сјећању ова посјета пресвијетлој Сињорији, не само због разговора с братом већ и зато што му је бивши ризничар (*camerarius*) Никола, у договору с другим члановима пратње, украо око 3 сата по поноћи из радне собе "драгоцјености и сребренину" (*iocalia et argentarie*) и однио, поред осталог, "један позлаћени пехар у вриједности од 700 дуката и неке друге израђевине од сребра" (*unam coppam auream valoris ducatorum 700 et certa alia laboregia argenti*).⁵⁷ Очито Косача није имао превише среће са својим драгоцјеностима, пошто му је и напријед помињани мајстор Пиро из куће у Новом отуђио 12 сребрених посуда, чија је тежина износила 11 либара и 11 унчи, или око 3,6 килограма сребра.⁵⁸ Истина, крало се, али је и остајало. Да није имала откуда, његова жена Маргарита не би донијела своје другом мужу Лоредану у мираз "драго камење, сребро и друго" (*zoje et argenti e altro*).⁵⁹

Остаће без одговора питање да ли је овај Влатков прелаз преко Цетине у Пољица био унапријед договорен с млетачким властима. Међутим, зна се да су велики број племића и пољичка комуна толерисали његово често продужавано задржавање на своје подручју, без обзира што то понекад није било по вољи ни сплитском про-

⁵⁶ Џ. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici*, 314.

⁵⁷ М. Šunjić, *Nekoliko podataka o srednjovjekovnim bosanskim izrađevinama od srebra*, 347.

⁵⁸ *Isto*, 346.

⁵⁹ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 168, нап. 16.

видуру *Fantinu Corro*, као највишем експоненту регионалне млетачке власти. Он је у више наврата захтијевао од Пољичана да, на згодан начин, удаље "изван своје области" (*fora del contado de Poliza*) херцега Влатка. Такве његове "заповијести" (*comandamenti*) као да нису озбиљно узимане у обзир нити се по њима поступало. Налог да се Влатко "како лично тако и са имовином" (*si in persona como in lo haver*) екстрадира из Пољица, поновљен је, по Бог зна који пут, и 10. јуна 1487. године. Не вјерујући ни сам у ефикасност ове заповијести, он је том приликом оштро нагласио да ће, понови ли се "непослушност" (*desobedientia*), извијестити о томе више инстанце власти у Венецији.⁶⁰

Не зна се да ли су Пољичани подузимали нешто поводом тога, али је Влатко и даље остао код њих или у њиховој непосредној близини, пишући чак лично почетком септембра провидуру да је дошао "овдје у Жрновицу" (*qua in Xernoviza*). Он је читаво то вријеме држао у сплитској луци усидрене три лађе (двје фусте и један грипо), а код сплитског златара Јеронима Радунчића депоновао 4 сребрене тацне (тешке око 877 грама), 8 позлађених ножића "на турски начин" (*more turchesco*) и 1 посребрену сабљу. Тада је његов повјерац Шибенчанин Никола Каменарић успио преко Венеције да се сва та херцегова имовина привремено секвестрира, док му овај не измири дуговање у износу од 87 дуката. На то је надлежни орган из Венеције наредио сплитском провидуру да у одређеном року осигура измирење Каменарићевих потраживања. Примивши такав захтјев, провидур је одмах писао своме "драгом пријатељу" (*amico carissimo*) господину Влатку, "званом херцег" (*dicto hercecho*) и поручио му да у року од три дана пошаље свога прокуратора на расправу, током које би могао изнијети евентуалне примједбе на Каменарићев уложени протест. Влатко је, успут, озбиљно упозорен да ће се у заказано вријеме одржати расправа, без обзира да ли ће се на њој појавити његов прокуратор или неће, а потом ће се на Каменарићев захтјев приступити расподјели заплијењене имовине.⁶¹

⁶⁰ М. Шуњић, *Влатко Косача у Пољицима 1487. године*, Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине, XXXIV, Сарајево 1983, 145.

⁶¹ *Исто*, 146.

Тадашњи провидуров гласник (*plazarius comunitatis Spalati*), по имену *Matheus Cudobich*, пронашао је Влатка у селу Жрновици (коју је само истоимена ријека дијелила од Пољица), и ту му, уз писмо, пренио и усмено објашњење у вези са захтјевом повјереника Каменарића. Увјеривши се у озбиљност ситуације, Косача је одмах "писмом писаним на српском" (*per literas sclabonico descriptas*) одговорио своме "драгом пријатељу" (*amico ... carissimo*) провидуру *Fantinu Sorro*, за кога је читаво ово "писаније" требало превести "са српског језика на латински" (*de sclabonico sermone in latinum*). Очито не говорећи истину, затечени херцег је неубједљиво одговорио провидуру како се не може сјетити "да ли јесте или није дужник" (*so debitor o non*) овог човјека, а како није имао код себе никаквих "папира о овом дугу" (*scripture ... de questo debito*), "заборавни" Косача је тражио да му Каменарић дође на разговор и лично пружи потребна обавјештења. Каменарић се, међутим, није одазвао на Влатков позив и тиме оставио дилему да ли то "својом вољом" није хтео или му "неко није допустио" да дође.⁶²

Влатко се спремао управо тада на пут у Радобиљу, али се због свега тога задржавао и даље у Жрновици, очекујући Каменарића да дође, те је молио провидура да му пошаље овог тамо. Уколико би Шибенчанин посумњао у нешто, провидур га је могао слободно послати, уз гаранцију да му се неће десити ништа, пошто је "сваки човјек дужан да захтијева своје" (*ogni homo e tegnudo domandar el suo*). Увјерили га да му је заиста остао дужан, херцег је обећавао повјериоцу да ће му измирити сва потраживања без икакве свађе. Тек ако излаз не пронађу у међусобном разговору, он ће послати пред суд свога представника, у увјерењу да ће све бити пресуђено онако како је Богу право.⁶³

Све се то, међутим, у току неколико наредних дана расплело само. Без претходног међусобног разговора херцега Влатка и Николе Каменарића и доношења судске пресуде, Трогиранин Јероним Теста је, као јамац поменутог Николе, примио све три лађе са њиховом опремом, затим 4 сребрене тацне, 8 позлаћених ножића и 1 по-

⁶² Исто.

⁶³ Исто, 146-147.

сребрену сабљу из добара пресвијетлог херцега од св. Саве Влатка Косаче на име измирења поменутог дуга од 87. дуката.⁶⁴

Влатко је, вјероватно, док је боравио у пољичкој жупи располагао и неком војном снагом, јер тешко је повјеровати да би се усуђивао прећи сам у Радобиљу на турској територији. Да је то тако, свједоче и случајно забиљежене вијести о његовим људима који су учествовали у једном необичном инциденту. Када је једног јутра доручковао у једној кући на сплитском градском тргу Дамјан из Котора, у друштву с неким људима или слугама херцега Влатка, један од њих, по имену Доумус, обратио се Јакобу, сину Матијаша Маљијачића ријечима: Хоћу да учинимо "једну здравицу у име Херцега" (*una sdraviza in nome de Cherzech*), на шта му је овај, као исправан млетачки грађанин, одговорио: Ми смо у мјесту Светога Марка и хоћу да прво учиномо "здравицу за љубав Млетачке Сињорије, а потом за херцега" (*sdraviza per amor de la Signoria de Veniexia et poi ... per Cherzech*). Такве његове ријечи наишле су на опште негодовање присутних, који су у један глас узвикнули: "Нећемо за Светог Марка, напоље, напоље из куће!" (*non volemo per San Marco, fuera, fuera de casa!*).

Избачен из куће, понижен и јавно осрамоћен, Јаков се упутио "у правцу градских врата", гдје је срео неке своје другове са којима се вратио на мјесто инцидента на коме се поново појавио Дамјан "са исуканим ножем у руци" (*cum uno pugnione in mano*), којим га је ранио у браду "са проливањем крви". А сваки инцидент "*cum efusione sanguinis*" морао је бити пријављен и записан, захваљујући чему и ми већ од раније знамо о догађају који се десио у овој сплитској таверни.⁶⁵

Шта је све херцег Влатко цијело ово вријеме радио на подручју пољичке жупе, чему ли се надао и зашто се спремао преко границе у Радобиљу, све су то питања која су остала, а, нажалост, остаће и даље, без конкретног одговора. Једино нам се чини донекле извјесним да је такво понашање људи из његовоје пратње постало "кап која је прелила чашу стрпљења" сплитског провидура Fantina Sorro, који је, за разлику од неколико раније млаких и неодлучних

⁶⁴ Исто, 147.

⁶⁵ Исто.

покушаја, енергичније допринио сада коначној одлуци да Косача заувјек напусти простор пољичке жупе.

* * *

Херцег Влатко је, дакле, остао у Пољцима сигурно до краја 1487, последије чега је, заједно с породицом, прешао на острво Раб, гдје је, према свједочењу неких вијести, уживао гостопримство "патрицијске обитељи Црнота".⁶⁶ Међутим, није га се науживао дуго пошто је тамо умро "пре марта 1489".⁶⁷ О томе је ожалостијена удовица Маргарита убрзо јављала писмом са Раба дубровачкој господи као "пријателем почтованијем", жалећи се на "сиромаштво" које их је "у велико брзвријеме" задесило. Сва своја "посла" у Дубровнику препоручила је Андрушку Соркочевећу "куму нашему", док се спрема сестри у Пезаро, при чему је ријешила да "дјетића" (вјероватно 1485. рођеног сина Јована) остави на Рабу.⁶⁸ Иако се не зна тачно ка-

⁶⁶ В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, Београд 1941, 606, нап. 1 и В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Прилог II, 227.

И М. Орбин (*Краљевство Словена*, Београд 2006, 187-188) знао је да је Влатко дочекао смрт у кући Црнотића на Рабу. Још почетком 40-их година XV вијека међу познатим рапским племићким породицама, забиљежим у књизи Братовштине светог Кристифора, посебно се истиче породица Црнотић. D. Frankulin, *Prezimana stanovnika grada i ostrva Raba od XV do XIX stoljeća*, Radovi za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Zagreb-Zadar 2003, 203. Занимљиво је да је Н. Мандић Студо (*Последњи херцег светоза Саве и поријекло породице Сандаљ*, Косаче – оснивачи Херцеговине, Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи и Научни скуп историчара у Гацку 20-22. септембра 2000, 286) забиљежио предање у тршћанској породици Сандаљ да су њихови далеки преци, последњи Херцеговићи, боравили на Рабу, близу рта Косача, а потом у Мошћаници под Учком у Никшићком Горњем Пољу, те у Изоли и у Пули у Истри, у Риму и најзад Трсту, гдје их и данас има. Узалуд је покушавао да доведе у везу тршћанске Сандаље са породицом Сандаљ у Градишки и Дервенти и породицом Сандаљевић у Бањој Луци.

⁶⁷ М. Динић, *Неколико ћириличких споменика из Дубровника (Неколико ћириличких споменика)*, Прилози КЈИФ, XXIV, бр. 1-2, 1958, 94.

⁶⁸ М. Динић, *Неколико ћириличких споменика*, 100-101, бр. V, 3. V 1489. и В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 167.

да, али у сваком случају не задуго послије Влаткове смрти, Маргарита се преудала за чувеног млетачког "капетана" Марка Лоредана, кога је упознала још за Влатковог живота као синдика у Далмацији.⁶⁹ Раније помињана Анонимна хроника, као извор из познијег доба, казује да се Маргарита, оставши удовом, обратила млетачком Сенату, и по његовој одлуци прешла у Венецију, гдје је, свакако, провела остатак живота у браку са Лореданом, не оставивши потомства иза себе.⁷⁰ По свој прилици, она је незаконито становала у једној кући у градској четврти "San Francesco de la Vigna", коју је још у своје вријеме добио њен свекар Стефан Вукчић Косача, на поклон од Сињорије, а потом ју је од њега наслиједио најстарији син Владислав, а не Маргаритин муж Влатко.⁷¹ Истим путем је отишао Влатков и Маргаритин син Јован, са којим започиње вријеме Венецијанских Косача, а завршава се наше излагање.

⁶⁹ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 167-168, нап. 13.

⁷⁰ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 167-168 и Прилози II, 222.

⁷¹ L. Thalloczy, *Studien zur Geschichte Bosniens un Serbiens im Mittelalter*, München und Leipzig 1914, 253.

Упор. В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 159.

Đuro Tošić

FRAGMENTS FROM THE LIFE OF HERCEG VLATKO KOSAČA

Summary

After his father's death (in 1466), Herceg Vlatko spent most of his time in Herceg Novi, where he married for the second time, with the granddaughter of the Aragon King Alfonse V, Margarita Marzano (in 1474), and started a family. Together with his son-in-law, Ivan Crnojević, and with Dubrovnik's financial aid, he erected the church of St. Stephen. For the reasons that we do not know, this church was destroyed at the end of September 1475. He did not forget his nobles, the Kostanjić brothers, to whom Herceg Vlatko confirmed (in August 1475) the village of Drvenik with Perun, and admitted them into «the faith of the nobles» as long as they respect their obligations according to the Charter.

In the late 1481, after he surrendered a part of the Herceg Novi fort by the sea to Turks, Herceg Vlatko, following some marital discord, left his «residence» in Novi, and until 1486 lived in the part of the Hum lands previously inhabited by the Kosačas and Vlatkovićs. Then he suddenly moved across the Cetina river into Poljice, and found himself in the Venetian territory, where, along with settling the payment of some old debts with Nikola Kamenarić from Šibenik, he spent some gloomy days in the Poljice Župa. Due to indecent behavior of some members of his entourage, Herceg Vlatko was «sent off» from there by the Split Providur, Fantono Coppio. Thus, the last Herceg after St. Sava, facing numerous problems in life, found himself in the island of Rab, which is still witnessed by the name of the Cape Kosača, and, enjoying hospitality of the local Crnota nobles, finally died there. He was survived by his widow Margarita, who soon found herself «in the marital embrace» of the well known Venice captain Marco Loredan, and several male and female children, of whom the youngest son, Jovan, was most likely, after reaching maturity, in 1505, enlisted into the Venice High Council, and continued to live in Venice.